

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

rzeźba drewniana św. Jana Nepomucena
z kościoła pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Szklarach Górnych

OPRACOWANIE

Katarzyna Gąsienica-Sieczka, Paulina Węgrzyn

KRAKÓW | CZERWIEC 2023

SPIS TREŚCI

1.0. KARTA IDENTYFIKACYJNA ZABYTKU	3
2.0. ZAGADNIENIA HISTORYCZNE.....	4
3.0. OPIS, ANALIZA FORMY, FUNKCJI I TREŚCI.....	5
4.0. TECHNIKA I TECHNOLOGIA.....	6
4.1. STRATYGRAFIA PRZED ROZPOCZĘCIEM PRAC.....	6
4.2. ZESTAWIENIE MATERIAŁÓW PIERWOTNYCH I NIEPIERWOTNYCH.....	6
4.3. TECHNIKA ORYGINAŁU I ANALIZA SPOSOBU WYKONANIA.....	7
5.0. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ.....	8
6.0. CEL ORAZ ZAŁOŻENIA KONSERWACJI I RESTAURACJI	
– PROJEKT KONSERWATORSKI.....	9
7.0. PROGRAM PRAC.....	10
8.0. DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA.....	11

1.0 KARTA IDENTYFIKACYJNA ZABYTKU

brak wpisu do rejestru

NR REJESTRU ZABYTKÓW

RODZAJ	rzeźba drewniana polichromowana
TEMAT	św. Jan Nepomucen
AUTOR, WARSTAT, SZKOŁA	nieznany warsztat śląski
SYGNATURA	-
INSKRYPCJE	-
DATOWANIE	XVII/XVIII w.
MIEJSCE PRZECHOWYWANIA / LOKALIZACJA	Plebania kościoła p.w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Szklarach Górnych
WŁAŚCICIEL / UŻYTKOWNIK	Parafia Rzymskokatolicka p.w. św. Apostołów Piotra i Pawła Szklary Górne 40, 59-335 Lubin
WYMIARY/ POWIERZCHNIA	długość: 130 cm; szerokość: 43 cm; głębokość: 30 cm
KSZTAŁT	rzeźba pełnoplastyczna, leżąca
MATERIAŁY I TECHNIKA ORYGINAŁU	rzeźba drewniana, polichromia prawdopodobnie olejna na zaprawie kredowo-klejowej z elementami złożonymi na pulment
MATERIAŁY I TECHNIKA NAWARSTWIEŃ	prawdopodobnie brak nawarstwień
WCZEŚNIEJSZE KONSERWACJE (LUB RENOWACJE)	-
WCZEŚNIEJSZE DOKUMENTACJE	-

2.0 ZAGADNIENIA HISTORYCZNE

Murowany kościół w Szklarach Górnych wzniesiony został na przełomie XV i XVI w. na miejscu wcześniejszego, drewnianego, który wzmiankowany był w źródłach pisanych. Budowę zakończono zapewne w 1516 r. W 1524 r. świątynię przejęli ewangelicy i w ich posiadaniu pozostawała do roku 1654. W 1596 r. z fundacji Ursuli Stoslin dobudowano od strony południowej kaplicę grobową z lożą kolatorską na piętrze.

W 1820 r. kaplicę grobową przemianowano na kaplicę maryjną, o czym głosi napis umieszczony na tablicy za ołtarzem. W kaplicy znajduje się ołtarz określany obecnie jako ołtarz pw. Matki Bożej Częstochowskiej, ze względu na znajdujący się w nim obraz. Struktura ołtarza wraz z rzeźbami powstała przypuszczalnie na przełomie XVII/XVIII w.

Dostępne materiały źródłowe wskazują, że omawiana figura św. Jana Nepomucena pochodzi właśnie z tego ołtarza. Zgodnie z opisem wnętrza kościoła w przewodniku Hoffmanna z 1936 r. figura była umieszczona we wnęce pod mensą: *„Das schön geschnitzte Antependium bilden den Rahmen für eine Nische, in der die Figur des hl. Johannes Nepomuk liegt”*¹. Obecnie nisza zakryta jest XX-wiecznym malowidłem przedstawiającym gorejące serce, a rzeźba św. Jana Nepomucena przechowywana jest na plebani. Nie wiadomo, kiedy i dlaczego usunięto eksponowaną w antependium figurę. Być może akt ten podyktowany był złym stanem zachowania rzeźby.

3.0 OPIS, ANALIZA FORMY, FUNKCJI I TREŚCI

Figura św. Jana Nepomucena to pełnoplastyczna rzeźba drewniana, polichromowana przedstawiająca zmarłą postać świętego, leżącą na katafalku. Pierwotnie, tak jak w opisie Hofmanna z 1936 r. mogła być eksponowana w niszy antepedium ołtarza znajdującego się w kaplicy maryjnej. Prawdopodobnie znajdowała się tam już przed 1820 r., kiedy to kaplica miała funkcję kaplicy grobowej. Rzeźba mogła prezentować patrona jednego z upamiętnionych w kaplicy zmarłych, a tematem przedstawienia nawiązywać do wiecznego odpoczynku po śmierci.

Św. Jan Nepomucen został przedstawiony w pozycji leżącej na wznak ze skrzyżowanymi rękami w pełnym stroju kapłańskim z epoki kontrreformacji tj. czarnej sutannie ze złożoną lamówką i złotymi guzikami, białej rokiecie wykończony złotą dekoracyjną koronką oraz czarną almucję - futrzaną pelerynę z kapturem, zawiązaną pod szyją na złoty sznureczek. Pod szyją, spod almucji, wystaje biały kołnierz alby. Święty przedstawiony jest bez charakterystycznego czarnego biretu. Na stopach ma założone czarne buty.

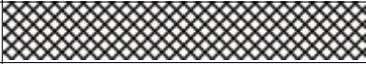

Postać spoczywa na łożu, obłożonym miękkimi, ciemnoniebieskimi poduszkami. Jego poza jest lekko zdynamizowana poprzez układ ciała w kształt litery „S”. Nogi w kolanach są lekko zgięte, a głowa przechylona jest w prawą stronę. Skrzyżowane ręce ułożone są na piersi świętego. Pierwotnie, w prawej dłoni św. Jan Nepomucen trzymał zapewne krzyż, będący jego atrybutem. Twarz świętego, o łagodnych rysach i prostym nosie, okalają czarne, lekko falowane kosmyki włosów, wąsy oraz broda. Zamknięte oczy, czerwone usta i rumieńce na policzkach wskazują, jakby postać wciąż żyła i była pogrążona jedynie w głębokim śnie.

W ikonografii najczęściej występującym typem przedstawienia jest postać św. Jana Nepomucena stojącego na cokole i adorującego krzyż. Znane są liczne przykłady rzeźb tego typu, zaczynając od sławnego św. Jana na moście Karola w Pradze. Leżąca, pośmiertna figura św. Jana z kościoła w Szklarach Górnych wydaje się być ewenementem w typach ikonograficznych tego świętego i zdecydowanie zasługuje na szersze zbadanie i opracowanie.

4.0 TECHNIKA I TECHNOLOGIA

4.1 STRATYGRAFIA OBIEKTU

Przeprowadzając wstępne rozpoznanie stratygraficzne i technologiczne stwierdzono, że obiekt nie posiada żadnych późniejszych nawarstwień. Wszystkie zachowane warstwy są pierwotne i zostały ujęte w poniższej tabeli w I fazie chronologicznej.

WARSTWA TECHNOLOGICZNA	OZNACZENIE GRAFICZNE	FAZA CHRONOLOGICZNA	DATOWANIE	CHARAKTERYSTYKA WARSTWY
1		I	XVII/XVIII w.	warstwa malarska
2				złoto płatkowe
3				czerwony pulment
4				zaprawa kredowo-klejowa
5				drewno liściaste

W obiekcie występują jedna faza chronologiczna oraz 5 warstw technologicznych.

Opis warstw:

1/I – warstwa malarska prawdopodobnie olejna

2/I – złoto płatkowe w partiach złocen

3/I – warstwa czerwonego pulmentu w partiach złocen

4/I – warstwa zaprawy kredowo-klejowej

5/I – drewno liściaste prawdopodobnie lipowe – elementy rzeźbiarskie i kołki montażowe

4.2 ZESTAWIENIE MATERIAŁÓW PIERWOTNYCH I NIEPIERWOTNYCH

MATERIAŁY PIERWOTNE

drewno liściaste (prawdopodobnie lipowe), kreda, klej zwierzęcy, glina czerwona, złoto płatkowe, farby prawdopodobnie olejne – pigmenty naturalne, olej, żywica naturalna (?)

brak niepierwotnych materiałów

4.3 TECHNIKA ORYGINAŁU I ANALIZA SPOSOBU WYKONANIA

Rzeźba została wykonana z drewna liściastego, najprawdopodobniej lipowego, w większość z jednego kawałka. Oddzielnie wyrzeźbiono partię głowy i szyi z częścią zagłówka (fot. 11, 15), prawe ramię - w trzech kawałkach (fot. 8) oraz prawą krawędź rzeźby – część alby (fot. 14) i katafalku (fot. 12). Elementy te zamontowano z użyciem drewnianych kołków (fot. 11, 12, 15).

Po opracowaniu rzeźbiarskim, drewno prawdopodobnie przeklejono klejem zwierzęcym, a następnie nałożono białą zaprawę klejowo-kredową w kilku warstwach. Pominęto spód oraz górny i dolny bok rzeźby, które pozostawiono bez polichromii. W kolejnym etapie wykonano złocenia w technice wodnej m.in. na wykończeniu rakiety i lamówce sutanny (fot. 9 i 13). Na te partie nałożono czerwony pulment, na który naniesiono płatki złota.

Pozostały obszar zaprawy zaimpregnowano klejem lub spoiwem olejnym (widoczne żółte zabarwienie zaprawy w miejscach ubytków warstwy malarskiej np. fot. 6). Na koniec wykonano polichromię prawdopodobnie w technice olejnej z wykorzystaniem pigmentów takich jak biel ołowiowa, pigmenty ziemne, czern i czerwień (być może cynober).

5.0 STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

Obiekt jest mocno zabrudzony i zakurzony, a warstwa polichromii jest poszarżała. Rzeźba posiada liczne ubytki warstwy malarskiej, zaprawy i partii złoceń, w wielu miejscach odsłaniając powierzchnię drewna. Największe ubytki widoczne są przy krawędziach rzeźby, a także w najbardziej wystających fragmentach kompozycji – wystające fałdy szat, kolana, dłonie, pukle włosów i brody (fot. 3, 5, 15). Wyjątkowo rozległe ubytki widoczne są na zagłówku katafalku (fot. 11) oraz u stóp postaci (fot. 9). W tych miejscach widoczne są niewielkie mechaniczne ułamania formy rzeźbiarskiej. Partie twarzy i dłoni posiadają liczne ubytki warstwy malarskiej, odsłaniając spękaną warstwę zaprawy (m. in. partie policzków – fot. 6), a także ubytki do drewna (fot. 20). Łączenia niektórych elementów rzeźbiarskich nieco się poluzowały (fot. 16). Warstwa zaprawy jest silnie spękana i odspojona, szczególnie w okolicy ubytków (fot. 9, 14), co może prowadzić do dalszych strat polichromii, jeśli proces ten nie będzie w najbliższym czasie zahamowany przez odpowiednie działania konserwatorskie.

Niepokojący jest również stan zachowania samego drewna. Zauważalne są ślady żerowania owadzych szkodników drewna w postaci otworów rozsianych na powierzchni obiektu. Największa ich ilość znajduje się przy łączeniu poszczególnych elementów rzeźbiarskich (fot. 14, 15, 17), co może wiązać się z zastosowaniem większej ilości kleju zwierzęcego, będącego dobrą pożywką dla drewnojadów. Liczne otwory znajdują się również na całym prawym ramieniu postaci, gdzie osłabiona struktura drewna doprowadziła do większych ubytków (fot. 11, 19). W tych miejscach z otworów wysypuje się mączka drzewna, co może świadczyć o ciągłej aktywności owadzych szkodników drewna. Szkodniki w znacznym stopniu osłabiają właściwości konstrukcyjne drewna, a osłabione strukturalnie drewno jest podatniejsze na wszelkie uszkodzenia mechaniczne. Jeśli w najbliższym czasie nie zostaną podjęte działania prewencyjne, stan ten będzie się pogarszał, a obiekt może być narażony na kolejne zniszczenia – wyłamania i utracenia.

6.0 CEL ORAZ ZAŁOŻENIA KONSERWACJI I RESTAURACJI – PROJEKT KONSERWATORSKI

Osłabiona struktura drewna oraz liczne odspojenia zaprawy i warstwy malarskiej wskazują na konieczność natychmiastowego przeprowadzenia zabiegów konserwatorskich mających na celu zahamowanie procesu niszczenia zabytkowej materii obiektu, oraz wzmocnienie struktury drewna. Planowane prace konserwatorskie i restauratorskie ukierunkowane są na przywrócenie obiektowi walorów artystycznych i estetycznych wraz poszanowaniem i zachowaniem jego zabytkowego charakteru. Zakłada się przeprowadzenie pełnej konserwacji technicznej i estetycznej rzeźby.

W pierwszej kolejności planuje się przeprowadzić staranną dezynsekcję oraz impregnację strukturalną rzeźby. Zabiegi te pozwolą na wzmocnienie strukturalne drewna. Mają także charakter prewencyjny, chroniący obiekt przed atakiem owadów szkodników drewna w przyszłości. Ubytki drewna zostaną uzupełnione drewnem lub masą o podobnych właściwościach Axon S.C.258. Rozluźnione połączenia stolarskie zostaną wzmocnione. Polichromia zostanie oczyszczona z powierzchniowych zanieczyszczeń.

Następnie uzupełnione będą ubytki zaprawy oraz ubytki warstwy malarskiej, które będą scalone z zachowanymi fragmentami oryginału w sposób naśladowczy. Powierzchnie złożone zostaną oczyszczone, a następnie uzupełnione w sposób zgodny z pierwotną techniką.

7.0 PROGRAM PRAC

1. Przeprowadzenie inwentaryzacji oraz wykonanie fotografii dokumentującej stan obiektu przed konserwacją.
2. Wstępne oczyszczenie powierzchni z kurzu i zanieczyszczeń.
3. Podklejenie łusek i odspojień zaprawy i polichromii przy użyciu karuku lub kleju króliczego.
4. Odkurzenie kanałów po drewnojadach z pyły drzewnego.
5. Oczyszczenie powierzchni polichromii - wybór środka oraz metody po przeprowadzeniu prób (proponowane środki: metody wodne z użyciem detergentów np. Ecosurf-EH6 f. Kremer lub Contrad 2000).
6. Oczyszczenie powierzchni złożonych – wybór środka oraz metody po przeprowadzeniu prób (proponowane środki: aceton / octan etylu / alkohol etylowy / lub ich mieszaniny).
7. Dezynsekcja drewna preparatem Permethrin 25/75-Komplet metodą powlekania oraz iniekcji do otworów wlotowych.
8. Impregnacja wzmacniająca strukturę drewna metodą powlekania i iniekcijną. Środek oraz metoda wprowadzania impregnatu zostanie wybrana po oględzinach stanu zachowania poszczególnych elementów (proponowane środki: 15 % roztwór Hekolu I-50 w acetonie i ksylenie / 20% Paraloid B72 w acetonie i ksylenie).
9. Uzupełnienie ubytków formy rzeźbiarskiej drewnem lub dwuskładnikową masą epoksydową o parametrach zbliżonych do drewna – Axon SC 258.
10. Uzupełnienie ubytków w warstwie zaprawy zaprawą kredowo-kleją. Opracowanie powierzchni kitów naśladowczo do charakteru otoczenia.
11. Uzupełnienie ubytków pulmentów pulmentami o kolorach odpowiadających zachowanym warstwom.
12. Uzupełnienie ubytków złocień złotem płatkowym w technice zgodnej z oryginałem.
13. Położenie warstwy werniksu retuszarskiego w partiach polichromowanych, np. werniks damarowy f. Roman Szmál.
14. Uzupełnienie ubytków polichromii metodą naśladowczą. Rodzaj farb zostanie wybrany po przeprowadzeniu prób (proponowane farby: akwarele lub wodne farby QoR/ mastyksowe farby Restauro f. Maimeri).
15. Zabezpieczenie warstwy malarskiej werniksem końcowym satynowym z dodatkiem stabilizatora UV np. werniks ketonowy Artists' Varnish f. Winsor & Newton.
16. Wykonanie dokumentacji konserwatorskiej powykonawczej opisowej i fotograficznej, zgodnie z obowiązującym schematem.

8. DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

Fot. Szklary Górne, kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła.
1 i 2 Drewniana rzeźba św. Jana Nepomucena.
Stan przed konserwacją. Fot. G. Wątor, maj 2023 r.

Fot. 3 Szklary Górne, kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła.
Drewniana rzeźba św. Jana Nepomucena.
Stan przed konserwacją. Fot. G. Wątor, maj 2023 r.

Fot. 4 Szklary Górne, kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła.
Drewniana rzeźba św. Jana Nepomucena.
Stan przed konserwacją. Fot. G. Wątor, maj 2023 r.

Fot. 5 Szklary Górne, kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła.
Drewniana rzeźba św. Jana Nepomucena.
Stan przed konserwacją. Fot. G. Wątor, maj 2023 r.

Fot. 6 Szklary Górne, kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła.
Drewniana rzeźba św. Jana Nepomucena. Detal - twarz.
Stan przed konserwacją. Fot. G. Wątor, maj 2023 r.

Fot. 7 Szklary Górne, kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła.
Drewniana rzeźba św. Jana Nepomucena. Detal - twarz.
Stan przed konserwacją. Fot. G. Wątor, maj 2023 r.

Fot. 8 Szklary Górne, kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła.
Drewniana rzeźba św. Jana Nepomucena. Detal - dłonie. Widoczny brak krzyża w dłoni.
Stan przed konserwacją. Fot. G. Wątor, maj 2023 r.

Fot. 9 Szklary Górne, kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła.
Drewniana rzeźba św. Jana Nepomucena. Detal - stopy.
Stan przed konserwacją. Fot. G. Wątor, maj 2023 r.

Fot. 10 Szklary Górne, kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła.
Drewniana rzeźba św. Jana Nepomucena. Detal - stopy.
Stan przed konserwacją. Fot. G. Wątor, maj 2023 r.

Fot. 11 Szklary Górne, kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła.
Drewniana rzeźba św. Jana Nepomucena. Widoczne łączenia między poszczególnymi elementami rzeźby i kołki montażowe. Stan przed konserwacją. Fot. G. Wątor, maj 2023 r.

Fot. 12 Szklary Górne, kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła.
Drewniana rzeźba św. Jana Nepomucena. Detal - widoczny drewniany kołek montażowy. Stan przed konserwacją. Fot. G. Wątor, maj 2023 r.

Fot. 13 Szklary Górne, kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła.
Drewniana rzeźba św. Jana Nepomucena. Detal - partie złożone.
Stan przed konserwacją. Fot. G. Wątor, maj 2023 r.

Fot. 14 Szklary Górne, kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła.
Drewniana rzeźba św. Jana Nepomucena. Detal - partie złożone.
Stan przed konserwacją. Fot. G. Wątor, maj 2023 r.

Fot. 15 Szklary Górne, kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła.
Drewniana rzeźba św. Jana Nepomucena. Detal.
Stan przed konserwacją. Fot. G. Wątor, maj 2023 r.

Fot. 16 Szklary Górne, kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła.
Drewniana rzeźba św. Jana Nepomucena. Detal - widoczne rozszerzenie łączy elementów
rzeźby. Stan przed konserwacją. Fot. G. Wątor, maj 2023 r.

Fot. 17 Szklary Górne, kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła.
Drewniana rzeźba św. Jana Nepomucena. Detal - widoczne zniszczenia powstałe w wyniku żerowania owadów szkodników drewna. Stan przed konserwacją. Fot. G. Wątor, maj 2023 r.

Fot. 18 Szklary Górne, kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła.
Drewniana rzeźba św. Jana Nepomucena. Detal - widoczne zniszczenia powstałe w wyniku żerowania owadów szkodników drewna. Stan przed konserwacją. Fot. G. Wątor, maj 2023 r.

Fot. 19 Szklary Górne, kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła.
Drewniana rzeźba św. Jana Nepomucena. Detal - ubytki i odspojenia warstwy malarskiej i zaprawy. Stan przed konserwacją. Fot. G. Wątor, maj 2023 r.

Fot. 20 Szklary Górne, kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła.
Drewniana rzeźba św. Jana Nepomucena. Detal - ubytki i odspojenia warstwy malarskiej i zaprawy. Stan przed konserwacją. Fot. G. Wątor, maj 2023 r.